

Η ΕΛΕΝΑ ΠΑΠΑΛΕΞΙΟΥ, ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΥΠΕΥΘΥΝΗ ΣΤΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ «ΓΕΝΕΣΙΣ» ΤΟΥ ΤΜΗΜΑΤΟΣ ΘΕΑΤΡΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ, ΑΝΑΛΥΕΙ ΤΑ ΣΤΑΔΙΑ ΜΙΑΣ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΚΗΣ ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑΣ: ΑΠΟ ΤΗΝ ΠΡΩΤΗ ΙΔΕΑ ΜΙΑΣ ΠΑΡΑΣΤΑΣΗΣ ΩΣ ΤΗ ΣΚΗΝΙΚΗ ΟΛΟΚΛΗΡΩΣΗ, ΜΕ «ΟΔΗΓΟ» ΤΑ ΕΡΓΑ ΤΩΝ ΡΟΜΕΟ ΚΑΣΤΕΛΟΥΤΣΙ ΚΑΙ ΔΗΜΗΤΡΗ ΠΑΠΑΪΩΑΝΝΟΥ

ΤΗΣ ΔΙΟΝΥΣΙΑΣ ΜΑΡΙΝΟΥ

Η σκηνική σύνθεση αποσυντίθεται. Η εργασία των σκηνοθετών πάνω στο δραματουργικό υλικό αποκωδικοποιείται. Οι πηγές και οι αναφορές των δημιουργών ζωντανεύουν. Οι πρόβες και η καθοδήγηση των ερμηνευτών αποκτούν κανόνες. Το ερευνητικό πρόγραμμα «Γένεσις: γενετική έρευνα και ψηφιακή οπτικοποίηση στις παραστατικές τέχνες» του Τμήματος Θεατρικών Σπουδών του Πανεπιστημίου Πελοποννήσου έρχεται να αποκρυσταλλώσει τη δημιουργία μιας παράστασης. Το τριετές πρότζεκτ μελετά και καταγράφει όλα τα στάδια στη διαδικασία δημιουργίας, από την αρχική σύλληψη μέχρι τη σκηνική ολοκλήρωση. Μια ομάδα ειδικευμένων και έμπειρων ερευνητών από το Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου, το Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο, το Πανεπιστήμιο της Αιθιοπίας και το Πανεπιστήμιο της Ρέννης 2, με επιστημονική υπεύθυνη την επίκουρη καθηγήτρια Ελενα Παπαλεξίου, αξιοποιούν τα διαθέσιμα ψηφιακά εργαλεία της εποχής μας, προσδοκώντας να αναλύσουν, να καταγράψουν και να οπτικοποιήσουν ένα θεατρικό έργο εν τη γενέσει. Ως μοντέλα παρατήρησης χρησιμοποίησαν τα έργα δύο κορυφαίων ευρωπαϊκών σκηνοθετών, του Ρομέο Καστελούτσι και του Δημήτρη Παπαϊωάννου, στην προετοιμασία των οποίων απέκτησαν πρόσβαση και παρακολούθησαν από κοντά για μήνες.

Τι σημαίνει «παρακολουθώ τη δημιουργική διαδικασία μιας παράστασης»;

Η μελέτη και παρακολούθηση της δημιουργικής διαδικασίας συντελούνται με την εφαρμογή μιας συστηματικής επιστημονικής μεθοδολογίας και την αξιοποίηση συγκεκριμένων ερευνητικών εργαλείων και μέσων, προερχομένων από τον χώρο των ανθρωπιστικών επιστημών αλλά και της ψηφιακής τεχνολογίας. Τα τελευταία χρόνια έχει αναπτυχθεί ο διακριτός αυτός κλάδος της παραστασιακής έρευνας, ο οποίος καλείται «γενετική», καθώς αναφέρεται στο γενετικό υλικό της παράστασης, από το πρώτο κύτταρο της δημιουργίας έως τη σκηνική ολοκλήρωση. Μέσω της γενετικής έρευνας της παράστασης ανακαλύπτουμε τις κρυμμένες πτυχές της δημιουργικής σκέψης και δράσης των καλλιτεχνών, όχι μόνο όσες οδήγησαν σε ένα συγκεκριμένο σκηνικό αποτέλεσμα, αλλά και εκείνες που ποτέ δεν υλοποιήθηκαν και παρέμειναν άναρχες ιδέες και διάσπαρτα, ανολοκλήρωτα σχέδια εργασίας. Το μεταβαλλόμενο αυτό υλικό συνιστά ένα κεφαλαιώδες και συναρπαστικό μέρος της δημιουργικής διαδικασίας που ανασύρει τις μταιωμένες σκέψεις, τους διαταγμούς, την αυτοκριτική και τις επώδυνες γέννες των καλλιτεχνών, αποτελώντας έναν θησαυρό πληροφοριών για τους σύγχρονους και μελλοντικούς ερευνητές.

Η εδραίωση ενός στιβαρού μεθοδολογικού πλαισίου αναμένεται να καλύψει ένα μεγάλο κενό στον τομέα της ανάλυσης της παράστασης (παραστασιολογία), εισάγοντας μια μεθοδολογία που συνδέει την αρχαιολογική έρευνα με τη γενετική ανάλυση και τις ψηφιακές ανθρωπιστικές επιστήμες

ΑΝΑΛΥΟΝΤΑΣ ΤΟ DNA ΜΙΑΣ ΠΑΡΑΣΤΑΣΗΣ

Σε τι συνίσταται η συνεργασία καλλιτεχνών και επιστημόνων;

Η σταδιακή μετατόπιση του ενδιαφέροντος από την ενασχόληση με το σκηνικό αποτέλεσμα (την παράσταση) στη συστηματική μελέτη της διαδικασίας της δημιουργίας του χαρακτηρίζει ένα μεγάλο μέρος της διεθνούς έρευνας στο πεδίο της παραστασιακής τέχνης. Η διακεκριμένη γαλλίδα καθηγήτρια Θεατρολογίας Josette Féral έχει εξηγήσει χαρακτηριστικά: «Δεν μπορούμε να αναλύσουμε μια θεατρική δημιουργία χωρίς να λάβουμε υπ' όψιν τη διαδικασία διά της οποίας συντελέστηκε». Έτσι, και η δική μας έρευνα δεν είναι δυνατόν να πραγματοποιηθεί χωρίς την αμοιβαία συνεργασία επιστημόνων και καλλιτεχνών, η οποία στηρίζεται σε μεγάλο βαθμό στην αμοιβαία εμπιστοσύνη και στον σεβασμό. Πέραν αυτού, όμως, συνάπτονται και πρωτόκολλα συνεργασίας, εφόσον πρόκειται για διαχείριση πολύ ευαίσθητου υλικού (τετράδια σκηνοθεσίας, σημειώσεις, βίντεο δοκιμών κ.τ.λ.).

Πώς επιτυγχάνεται εμπράκτως η συνεργασία αυτή;

Οι καλλιτέχνες μάς παρακαλούν την άδεια να εισχωρήσουμε στον αθέατο κόσμο της δημιουργίας. Αυτό σημαίνει: πρόσβαση σε αρχαιολογικό υλικό, στη βιβλιοθήκη και στους ηλεκτρονικούς φακέλους, στον χώρο των δοκιμών, ακόμη και σε πληροφορίες που αφορούν το τεχνικό ή το διοικητικό μέρος της παραγωγής. Οι ερευνητές από την πλευρά τους θα επλέξουν το σύστημα παρατήρησης και καταγραφής της δημιουργικής διαδικασίας (όπως λ.χ. συμμετοχική, εικονική, εθνογραφική παρατήρηση κ.ά.), το οποίο θα πρέπει να εφαρμοσθούν με τη μέγιστη διακριτικότητα, χωρίς δηλαδή η παρουσία τους να παρεμποδίζει καθ' οιονδήποτε τρόπο την καλλιτεχνική πράξη. Επί παραδειγματι, στις δοκιμές του Δημήτρη Παπαϊωάννου, τις οποίες παρακολούθησα αδιαλείπτως, οι συντελεστές της παραγωγής προσπαθούσαν να συνδράμουν εμένα και την ομάδα μου, παρέχοντάς μας πληροφορίες και τεκμήρια, ενώ οι ερμηνευτές είχαν

εντελώς εξοικειωθεί και δεν ενοχλούνταν καθόλου από την παρουσία μας. Να αναφέρω εδώ μια πρώτη, εντυπωσιακή διαπίστωση που σχημάτισα όταν άρχισα να συνεργάζομαι με την ομάδα του Δ. Παπαϊωάννου: οι συνεργάτες του και ο ίδιος είχαν αναπτύξει, χάρη στην πολυετή τους εμπειρία, ένα εύστοχο και λειτουργικό σύστημα αρχαιοθέτησης και κατηγοριοποίησης των τεκμηρίων της παράστασης σε ηλεκτρονικούς φακέλους. Το σύστημα αυτό διευκόλυνε πάρα πολύ την εργασία μας.

Στην περίπτωση του Δημήτρη Παπαϊωάννου πώς βιώσατε τη δημιουργική διαδικασία της παράστασης;

Ήταν για μένα μια αποκάλυψη. Η περίπτωση του συγκεκριμένου καλλιτέχνη είναι άκρως ενδιαφέρουσα για τη σύγχρονη έρευνα στο πεδίο των παραστασιακών τεχνών. Οι λόγοι της ποιότητας του καλλιτεχνικού του έργου, αλλά πρωτίστως λόγω της συναρπαστικής δημιουργικής διαδικασίας, κατά την οποία καταγράφεται η σισφεία προσπάθειας του Δημήτρη Παπαϊωάννου και της ομάδας του να κατακτήσουν το τελικό αποτέλεσμα. Ο Παπαϊωάννου, ο οποίος περιβάλλεται από μια υψηλού επιπέδου ομάδα συνεργατών, είναι ακούρατος και δεν επιτρέπει καμία έκπτωση στο καλλιτεχνικό αποτέλεσμα. Εργάζεται ακαταπαύτως, βασανίζοντας στο μυαλό του και την παραμικρή λεπτομέρεια. Είναι πολυπράγμων και καταπνέεται με τα πάντα, από τη διαδικασία των ερμηνευτών μέχρι και τα ακραία τεχνικά ζητήματα. Η ίδια του η ύπαρξη είναι συνυφασμένη με τη δημιουργία. Για τον *Εγκάρσιο προσανατολισμό*, τη νέα του παραγωγή, παρακολούθησα παραπάνω από εκατό ημέρες δοκιμών και όσο ακόμη δεν διαφαίνεται η ημέρα της πρεμιέρας στον ορίζοντα, τόσο θα παρατείνεται η δημιουργική διαδικασία. Καθώς περνούσε ο καιρός, όλο περισσότερο βελτιώναμε τη μεθοδολογία παρατήρησης και καταγραφής. Ο Παπαϊωάννου δεν ανήκει

στους καλλιτέχνες οι οποίοι εκκινούν την προετοιμασία του έργου τους έχοντας προαποφασίσει το τελικό αποτέλεσμα. Απεναντίας, αναμένει η σκηνική πράξη αυτή καθαυτή να του υποδείξει και να του οριοθετήσει τις δυνατότητές του, αφού η ζωντανή ύλη που διαχειρίζεται είναι πολύ εύθραυστη. Δεν ήταν λίγες οι φορές που επεξεργαζόταν για ώρες ή και για ημέρες μια σκηνή, για να την αφαιρέσει εν τέλει από την τελική σκηνική δημιουργία.

Τι σημαίνουν η εις βάθος έρευνα και ανάλυση της καλλιτεχνικής δημιουργίας; Θα ήταν δυνατόν αυτές να αξιοποιηθούν και από τους ίδιους τους καλλιτέχνες; Η σύγχρονη κριτική και γενετική παραστασιολογία επικεντρώνεται στη συνθετική προσέγγιση της παράστασης, υπογραμμίζοντας τα εξέχοντα σημεία και τη ιδιαίτερα χαρακτηριστικά τους. Διαμορφώνει αξιολογική κρίση για την καλλιτεχνική δημιουργία, επιδιώκοντας να βασιστεί σε τεκμηριωμένα κριτήρια. Επιχειρεί να καταχωρίσει και να ταξινομήσει το έργο σε τύπους, μορφές, κατηγορίες και να το τοποθετήσει σε ένα ιστορικό και θεωρητικό πλαίσιο που ο ίδιος ο καλλιτέχνης αδυνατεί να πράξει. Συμβάλλει, επίσης, στην εις βάθος κατανόηση του καλλιτεχνικού έργου, γεφυρώνοντας το χάσμα ανάμεσα στην εμπειρική γνώση και πρακτική των καλλιτεχνών και τη θεωρητική προσέγγιση των επιστημόνων. «Απέναντι στο έργο μου είμαι μύωψ», έχει δηλώσει πολύ χαρακτηριστικά ο Ρομέο Καστελούτσι, του οποίου το έργο μελετώ εδώ και χρόνια ως ακαδημαϊκή σύμβουλος του αρχείου του. Το ζήτημα αυτό πραγματεύεται πολύ εύστοχα ένας κορυφαίος λόγιος των μέσων του 20ού αιώνα, ο Στέφαν Τσβίχ, ο οποίος εντρυφώσε στο μυστήριο της καλλιτεχνικής δημιουργίας: «Όταν δημιουργεί, ο πραγματικός καλλιτέχνης βρίσκεται βαθύς στον δημιουργικό του, όπως ο ευσθεβής άνθρωπος στην προσευχή του ή ο ονειροπόλος στο όνειρό του.

1. Από το «Inferno» του Ρομέο Καστελούτσι

2. Ο Δημήτρης Παπαϊωάννου και η συνεργάτιδά του Παυλίνα Ανδρισούλου κατά τις δοκιμές της παράστασης «Εγκάρσιος προσανατολισμός»

3. Η Ελενα Παπαλεξίου επιτελώντας εργασίες τεκμηρίωσης στο αρχείο του Romeo Castellucci και της Societas Raffaello Sanzio

Και αναγκαστικά, καθώς είναι στραμμένοι αποκλειστικά προς τον εσωτερικό κόσμο, δεν έχει σαφή αντίληψη του έξω κόσμου ούτε του εαυτού του. Έτσι οι καλλιτέχνες, οι ποιητές, οι ζωγράφοι, οι μουσικοί, όταν δημιουργούν, δεν είναι σε θέση να παρατηρήσουν το πώς δημιουργούν και είναι λιγότερο ικανοί να μας το εξηγήσουν κατόπιν». Επομένως, η επιστημονική έρευνα και η εις βάθος ανάλυση συντρέχουν τον καλλιτέχνη στην κατανόηση του έργου του. Του αποκάλυπτουν τις ασυνείδητες συνδέσεις και επιρροές, τα επαναλαμβανόμενα μοτίβα και άλλα στοιχεία της δημιουργίας του που του διαφεύγουν ή που δεν δύναται ο ίδιος να αναλύσει. Στη συνέχεια ενδέχεται να αξιοποιήσει τις γνώσεις αυτές, αφού διαμορφώσει εναργέστερη εικόνα για το καλλιτεχνικό του έργο.

Πείτε μας λίγα λόγια για το ενδιαφέρον που έχει εκπληρωθεί από το εξωτερικό για την έρευνα που επιτελείτε στην Ελλάδα.

Εδώ και πολλά χρόνια συντονίζω την ερευνητική ομάδα που είναι υπεύθυνη για την τεκμηρίωση, συγκρότηση και ψηφιοποίηση του αρχείου του Ρομέο Καστελούτσι και της πρώην ομάδας του Societas Raffaello Sanzio. Αποτέλεσμα της παραπάνω συστηματικής, πολυετούς και επίπονης εργασίας ήταν η ανάδειξη και ο τμητικός χαρακτηρισμός του συγκεκριμένου αρχείου από το ιταλικό υπουργείο Πολιτισμού ως «εθνικής πολιτιστικής συλλογής μεζόνος ιστορικού ενδιαφέροντος και σημασίας». Η εκτεταμένη αρχαιολογική έρευνα και η συνολική αποκτηθείσα εμπειρία in situ, μέσα από πλέον των τριάντα πολυήμερες ερευνητικές αποστολές στην Ιταλία, αποτέλεσαν βατρία ώθησης προς τη γενετική ανάλυση, η οποία, όπως προαναφέρα, συνιστά ένα νέο, ρηζικέλευθο πεδίο έρευνας στις παραστασιακές σπουδές. Ήδη στο πεδίο της γενετικής η ομάδα μας έχει προσκληθεί σε διεθνή συνέδρια και αναμένονται το επόμενο διάστημα δημοσιεύσεις σχετικά με την εν εξελίξει έρευνα. Στο ερευνητικό έργο «Γένεσις: γενετική έρευνα και ψηφιακή οπτικοποίηση στις παραστασιακές τέχνες», το οποίο διευθύνω, παισιώνομαι από μια ομάδα ειδικευμένων και έμπειρων ερευνητών και ερευνητριών από την Ελλάδα και το εξωτερικό, οι οποίοι διαθέτουν σημαντική εμπειρία σε ανάλογα ερευνητικά εγχειρήματα και έχουν βιώσει εκ του σύνεγγυς την εμπειρία και τη συνεργασία με μεγάλους καλλιτέχνες.

Στο παραπάνω πλαίσιο έχουμε επιλέξει να εστιάζουμε στη δημιουργική διαδικασία και στο πλούσιο έργο του Δημήτρη Παπαϊωάννου και του Ρομέο Καστελούτσι. Οι δύο καλλιτέχνες της σύγχρονης διεθνούς σκηνής διακρίνονται για την ιδιότυπη ποιητική τους, η οποία αφορά όλο το φάσμα των παραστασιακών τεχνών και εισάγει νέους προβληματισμούς σχετικά με τη μεθοδολογία ανάλυσης και ερμηνείας της. Ως εκ τούτου, με το προτεινόμενο corpus επιχειρούμε μια αμφίδρομη πορεία: να ενισχύσουμε το ενδιαφέρον της ελληνικής έρευνας για το σύγχρονο διεθνές γίνεσθαι στο πεδίο των παραστασιακών τεχνών και, αντιστρόφως, να στρέψουμε το ενδιαφέρον της διεθνούς έρευνας, και δη της γενετικής των παραστασιακών τεχνών, προς τη σύγχρονη ελληνική τέχνη, με απώτερο στόχο τη μεταξύ τους ώσμωση και συνεργασία.

Τέτοιου είδους προσπάθειες είναι επιβεβλημένα να ενθαρρύνονται, καθώς ενισχύουν τη σύνδεση των ερευνητών/τριών της Ελλάδας με ευρωπαϊκές ερευνητικές ομάδες και διεθνή δίκτυα, με απώτερο στόχο την ανάπτυξη συμπράξεων και συνεργασιών με ακαδημαϊκούς, ερευνητικούς και καλλιτεχνικούς φορείς σε παγκόσμια κλίμακα. Χάρη στη χρηματοδότηση του Ελληνικού Ιδρύματος Έρευνας και Καινοτομίας (ΕΙΔΕΚ), η οποία επετεύχθη μέσω μιας υψηλών απαιτήσεων διαδικασίας αξιολόγησης ερευνητικών προτάσεων στο πεδίο των ανθρωπιστικών επιστημών και τεχνών, κατέστη το ερευνητικό αυτό εγχείρημα εφικτό και ήδη αποδίδει καρπούς.

Weekend
Πρόσωπα
ΥΠΕΥΘΥΝΟΣ ΚΑΛΙΤΕΧΝΙΚΟΥ
ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΔΟΥΛΓΕΡΙΑΔΗΣ